

ИЗ МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ ЖИВОТА

Милена Полојац

КУПОПРОДАЈА У РИМСКОМ ПРАВУ И ЊЕН УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ЕВРОПСКОГ ПРАВА (Међународни научни скуп, Будимпешта, новембар 2004)

У Будимпешти је, од 4 до 7. новембра 2004. године, одржан научни скуп са темом „Купопродаја у римском праву и њен утицај на развој европског права“. Скуп је замишљен као регионални разговор научника којима је искључиви или пак један од предмета интересовања римско право и његово наслеђе.

У организацији троје бивших стипендиста Хумболтове фондације, др Волфганга Ернста, професора Римског и Приватног права са Правног факултета у Цириху, др Еве Јакаб, професора Римског права на Правном факултету у Сегедину и др Јанеза Крањца, професора Римског права са Правног факултета у Љубљани, одржавање овог скупа омогућили су Хумболтова фондација (Alexander von Humboldt-Stiftung) и у оквиру ње посебна фондација односно посебан програм Fritz-Thyssen, као и Универзитет у Сегедину.

Научни скуп је одржан у импресивној барокној палати, Palais Festetics, која је добила име по истоименој племићкој породици која ју је саградила. У овој згради сада је смештен приватни универзитет за постдипломске студије на немачком језику (Andrassy Deutschsprachige Universität Budapest). Универзитет је почео с радом 2002. године као заједнички пројекат Мађарске, Аустрије и немачких покрајина Баварске и Баден-Виртемберг, и то је први универзитет на немачком језику на подручју средње Европе ван немачког говорног подручја. Састоји се из три факултета и свој програм базира на идејама интердисциплинарности, интеркултуралности и европској оријентацији.

Семинар је почео 4. новембра 2004. године у послеподневним сатима поздравним говором ректора Андраши универзитета (проф. др Miklós Kengyel), а затим је уследило свечано уводно предавање

професора Јанеза Крањца из Љубљане, под називом „Претходнице европске интеграције“. Он је подсетио на добро познату чињеницу да се у европским земљама, почевши од 12. века, одвијао процес интеграције под утицајем многобројних фактора, од којих је свакако најважнији рецепција римског права. Овај супериорни правни систем давно нестале државе постао је *ius commune* Западне Европе и тиме дао велики допринос правној, културној и политичкој интеграцији европског простора.

Уводно предавање дало је још једну смерницу целом скупу. Наиме, поред програма који се односио на *sedes materiae* – различите правне аспекте уговора о купопродаји – семинар је имао и једну подтему: она је на посебан начин обележила овај регионални научни разговор, и била званично уврштена у програм скупа, у виду двочасовне дискусије о тзв. болоњском процесу. Тај вид образовне односно културне интеграције која се данас одвија у Европи и тиче се универзитета и високог образовања, познат је не само академској него и широј јавности. Ипак, будући да не постоји свеобухватни документ који би овај процес дефинисао у свим његовим аспектима, многи његови принципи и идеје оживљују тек у додиру с праксом. Због тога је драгоцену могућност размене информација и искустава међу колегама из различитих земаља којих се овај процес директно тиче.

Први дан скупа завршен је предавањем др Имре Молнара (Imre Molnár), уваженог професора Римског права старије генерације с Правног факултета у Сегедину, с интересантном темом, али ван опште теме скупа, „Законско прописивање кажњивих дела у старом Риму и позитивном праву“. Иначе, рад скупа организован је по обрасцу уобичајеном за праксу међународних семинара ове врсте, са целодневним програмом, који се одвијао у две сесије: преподневној од 9 до 13 часова, подељеној у две подсесије углавном са по два предавања, и поподневној сесији, такође из два дела, од 15 до 19 часова.

У петак, 5. новембра, прво предавање одржао је професор Ролф Кнител (Rolf Knütel) са Универзитета у Бону, један од најеминентнијих учесника скупа, с темом *Emptio spei* и *emptio rei speratae*. О репутацији овог романисте најбоље говори чињеница да је један од четворице у тиму експерата који ради на преводу Дигеста на немачки језик, а уз то је у уредништву једног од најугледнијих романистичких часописа – *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*.

Куповина на срећу (*emptio spei*) има своје постојано место у модерним кодификацијама и литератури. Темелј овог института представља Помпонијев текст из 9. књиге коментара цивилног права (*ad Sabinum*), Д.18.1.8. У овом чувеном фрагменту спомињу

се три примера који представљају куповину на срећу односно куповину без постојећег предмета у моменту закључења уговора. То су улов рибе, улов птица и тзв. *missilia*, тј. ствари које појединци бацају народу на поклон приликом прославе тријумфа или других свечаности.

Алеаторне послове регулишу многе модерне кодификације употребљавајући општу формулацију, а Грађански законик Лујзијане (САД) који је био на снази до 1993. године, у члану 2451 изричито спомиње први пример, улов рибе. Овај случај је и даље стандардни школски пример за алеаторни уговор који се користи у литератури. За разлику од првога, други случај, улов птица, више се данас не користи, а то вреди још више за трећи пример, *missilia*, иако по мишљењу аутора и данас постоје прославе које подсећају на античке свечаности, а ту сличност аутор види у прославама карневала.

У романистичкој литератури уочљив је покушај да се овај трећи пример уклони, при чему се најчешће сматра да је реч о интерполацији. Такво мишљење заступају нпр. Беселер, Фриц Шулиц и Аранђо Руиз. Другачије мишљење има Даубе сматрајући да је пример типично римски, а следе га Казер и Циерман. Професор Кнител каже да одбојан став према трећем примеру произлази из његовог погрешног разумевања. По његовом мишљењу тај пример се може боље разумети ако се посматра у светлости свечаности односно тријумфа, и праксе која је постојала у тим приликама, да се у масу окупљену у циркусима и амфитеатрима бацају на поклон различити предмети. Аутор се позива на догађај из 69. године н. е. за време владавине Нерона, који описује Светоније сведочећи да су се том приликом свакога дана бацали поклони свих могућих врста, као на пример: по хиљаду разних птица, различите врсте хране, одевних предмета, жито, злато, сребро, накит, драго камење, уметничке слике, робови, теглећа стока, припитомљене звери, бродови, куће за издавање, земљишта. Наравно да се ови предмети нису могли буквално бацати. У замену, бацале су се тзв. *tesserae*, симболи вредности, нешто попут данашњих жетона, различитих облика и од различитог материјала: метала, кости, теракоте. По зарезима (усекотинама) на симболима вредности одређивала се врста и опсег нечијег добитка. Овакве прославе правили су осим владара и конзули, претори, па и богати људи без државне функције. То је била прилика да се стекне добит, али су гужве које су се при томе стварале биле опасне и ризичне јер су се у маси налазили крадљивци, шпекуланти, похлепни људи, спремни на све да се домогну лаког плена. Из тог разлога Јустинијан је морао да интервенише једном својом конституцијом којом је забранио уношење у амфитеатре тољага, камења, и других опасних

оруђа која су учесници у свечаностима уносили са циљем да се домогну плена.

Што се тиче разлике између *emptio rei speratae* и *emptio spei*, она је свакако теоријски јасна, али аутор наводи неке случајеве у пракси када настају проблеми приликом разграничавања ова два облика куповине на срећу. На крају аутор разматра проблем евикције, тј. могућности да предмет буде купцу одузет. Наиме, могуће је било да су предмети за „бацање“ у масу били украдени власницима па су затим продати онима који су снабдевали императора, магистрате или богате грађане предметима који ће учесницима у свечаностима бити бачени као поклони. У оваквим случајевима одговорност за евикцију продаваца наде не постоји, а новац који је купац платио за *spes* не може се тражити назад. Аутор закључује да је трећи пример из Помпонијевог текста најинтересантнији и да не треба сумњати у његову аутентичност.

Уследило је предавање др Петера Блаха (Peter Blaho), угледног словачког професора Римског права старије генерације, са Правног факултета у Трнави, који сада обавља функцију ректора овог словачког универзитета. Тема предавања била је „Разграничење између купопродаје и трампе у Хомеровој поезији и у словачком грађанском праву“.

У следећој јутарњој подсетији слушали смо интересно излагање професора Волфганга Кајзера (Wolfgang Kaiser) са Универзитета у Тибингену „О исплати купопродајне цене у збирци приватних исправа Албертини“. Користећи изворе из посткласичног периода из источног дела Царства, приватне исправе у којима се потврђује да је цена исплаћена и да купац и продавац више ништа не дугују један другоме, аутор поставља неколико питања: најпре, да ли је клаузула *nihilque sibi amplius deberi sibi respondiderunt* искварена, да ли *sibi respondiderunt* представља варијанту стипулације, те пажњу скреће на именовање сведока код исплате купопродајне цене. Одговоре на ова питања потражио је упоређујући наведене изворе с равенским папирусима, изворима сличног временског порекла и с подручја Царства са сличном правном праксом.

Послеподневни термини били су резервисани за два предавања. Предавање о купопродаји у визиготском зборнику римског права (*lex Romana Visigothorum*) одржала је др Магдолна Сич (Magdolna Szücs), доцент Правног факултета у Новом Саду. Тему је, уз одговарајуће изворе, ограничила на питање форме уговора, пренос својине и проблем сношења ризика пропасти ствари (*periculum*). Ауторка наглашава да је тешко пронаћи општи концепт купопродаје у Алариковом бревијару из разлога што је то компилација различитих посткласичних извора римског права (*Epitome Gai*, Па-

влове Сентенције и интерпретације Сентенција, затим Грегоријанов, Хермогенијанов и Теодосијев кодекс често уз додате интерпретације). С обзиром на овакав састав Бревијара и чињеницу да компилатори нису теоријски обрадили купопродају, међу одредбама овог варварског законика налазимо и на противречна решења, а као општи закључак намеће се став да је реч о поједностављеном, лаичком схватању купопродаје карактеристичном за тзв. вулгарно право. За овај радни дан остало је још једно предавање које је одржала доцент др Марија Хомоки-Нађ (Maria Homoki-Nagy) из Сегедина на тему „Одговорност за правне недостатке у мађарском приватном праву 18. века“.

Првом сесијом у суботу ујутро председавао је професор Герхард Тир (Gerhard Thür) из Граца, иначе чест и драг гост Правног факултета у Београду, еминентни професор античке правне историје, бивши декан Правног факултета у Минхену и један од уредника већ помињаног престижног романистичког часописа *Zeitschrift der Savigny-Stiftung*. Иако службено није био у организацији скупа, може се сматрати његовим инспиратором, по томе колико овом врсном професору и научнику леже на срцу регионалне интеграције, нарочито оне из блиског географског окружења. Прво предавање у јутарњем термину одржао је професор Волфганг Ернст (Wolfgang Ernst) из Цириха, о проблему двоструке продаје исте ствари. У првом делу предавања говорио је о ситуацији која је била честа у римском праву, а дешавала се код испуњења уговора путем тзв. традиције, неформалне предаје *res mancipi*, услед чега није дошло до стицања својине по *ius civile*-у, него је дошло до тзв. природног стицања по *ius gentium*-у. Оваква ситуација доводила је до тога да су постојале конкурентске тужбе у домену стварног права, те су створена правила о томе које се стицање сматра јачим. У другом делу предавања аутор је пажњу посветио питањима заштите првог купца и различитим правним решењима којима се ова заштита може обезбедити.

Уследило је излагање професора Тилмана Репгена (Tilman Reppen) из Хамбурга, који је говорио о купопродајном уговору у контексту његове класификације у схеми облигација у ученом праву средњег века. У средиште интересовања стављено је учење једног средњовековног правника (Jason de Mauno, 1435–1519), као пример за допринос науке *ius commune* теоријској обради купопродајног уговора. Након паузе у јутарњем термину одржана су још два предавања. Др Андрас Бешење (András Bessenyeš), доцент за Римско право на Правном факултету у Печују, говорио је о проблему продаје ствари које су одређене по роду (*genus*) у римском праву – спорном питању *par excellence* које је трајно актуелно и још увек отворено. Уследило је изврсно предавање које је одржао професор Паскал Пишона (Pascal Pichonnaz) из Фрибура. Он је

говорио о чувеном правилу римског права *periculum est emptoris* и његовој примени у швајцарском праву. Разматрајући најпре историјску позадину увођења члана 185 швајцарског Закона о облигацијама у који је ово правило уврштено, аутор је показао у којој мери су римска правила о преласку ризика на купца у моменту закључења уговора односно његове перфектности, преузета из римске правне науке у швајцарско право, при чему су главни извори Јустинијанове Институције, 3.23.3 и Павлов текст из Дигеста (Д.18.6.8пр).

Послеподневном сесијом председавао је др Сима Аврамовић, професор Опште правне историје с Правног факултета у Београду и експерт за античко грчко право. То је био јасан показатељ колики углед наш професор ужива у међународним научним и академским круговима. Предавање доцента др Томаса Рифнера (Thomas Rüfner) из Бона, који је говорио о утицају римског права на енглеско право купопродаје, било је интересантно због чињенице да се бави ширим питањем утицаја римског односно европско-континенталног права на англосаксонско право. Аутор наводи да се у енглеској правној литератури неуобичајено често позива на римско и континентално грађанско право. То чини нпр. Мекензи Чалмерс (Mackenzie Chalmers), аутор Нацрта закона о продаји робе (Sale of Goods Act) из 1893. године. Исто вреди за два писца најавторитативнијих књига о купопродаји из 19. века – Блекбурна (Colin Blackburn) и Бенџамина (Judah Philip Benjamin). Ово ствара претпоставку да су антички правни извори, као и литература *ius commune*-а, у великој мери утицала на енглеско право купопродаје. То, међутим, није случај бар кад је реч о правилима о одговорности продавца, нарочито за физичке мане ствари. Енглеско право се, наиме, заснивало на познатом правилу *caveat emptor*, које се касније развило у правила о имплицитним условима под утицајем учења јуснатурализма.

Нарочито је интересантан развој правила о прелазу својине, као и ризика случајне пропасти ствари на купца. Према Брактону, чије схватање се у основи заснива на схватању садржаном у Јустинијановим Институцијама (3.23.3), купац стиче својину у моменту када му ствар буде предата, а то важи и за прелазак ризика на купца. Од средине 15. века преовладало је схватање да купац стиче својину већ закључењем уговора о купопродаји. Ипак, судећи према мишљењима садржаним у збиркама судских одлука, може се закључити да нема јасног и јединственог става у погледу позиције купца. Почетком 19. века, кроз серију пресуда постаје јасно да у начелу својина и ризик прелазе на купца од момента закључења уговора о купопродаји. Истовремено, створен је низ изузетака, уз ослонац на римска правила о перфектности купопродаје, по којима се прелазак својине и ризика помиче касније у односу на моменат

закључења уговора. Аутор закључује да су утицаји римског и континенталног права несумњиво постојали, али да *Common Law*, за правника образованог на европско-континенталом правном наслеђу, представља страни, непознати свет у којем се он тешко може снаћи. Упркос томе, не треба одустати од истраживања утицаја и упоређивања института, чиме се унапређује наука грађанског права.

У поподневој сесији последњег дана рада скупа одржана су још три предавања, којима је заједнички називник била тема о одговорности продавца за физичке мане ствари. Др Нунциа Донадио (Nunzia Donadio) из Милана обрадила је ову тему из аспекта утицаја римског права на италијанско право. Професор Габор Хамза (Gábor Hamza) из Будимпеште говорио је о неким римским аспектима овог института, док је последње предавање одржала др Ева Јакаб (Éva Jakab) са Правног факултета из Сегедина, један од организатора скупа, иначе чест и драг гост београдског Правног факултета. Њена намера је била да у предавању названом „*Cavere* и одговорност за физичке недостатке ствари“ покуша оборити теорију чувеног романисте Купиша у десет тачака. У ту сврху она је поново интерпретирала Гајев текст из његовог коментара едикта курулских едила (Д.21.1.28), стављајући га у везу са текстовима из истог титулуса Дигеста. Њено излагање изазвало је живу научну дискусију, чиме је у најбољем маниру завршен радни део овог романистичког семинара. Остало је још да се учесници одморе и окрепе од напорног радног дела семинара уз мађарске кулинарске специјалитете у традиционалном будимпештанском ресторану „Kárpátia“.

Оцењујући скуп у целини, може се рећи да се он одликовао изразито радном оријентацијом уз (пре)напоран целодневни програм, са високим нивоом изложених радова и дискусија. Језик комуникације био је немачки који је, уз изузетке, доминирао скупом, што је природно, с обзиром на чињеницу да је главни организатор скупа Хумболтова фондација. Идеја регионалног повезивања видела се и по избору учесника. Наиме, велики број учесника (додуше без реферата) био је из бивших југословенских република, а затим и из непосредног суседства. Чини се да би овакав регионални разговор романиста могао прерасти у традиционално окупљање, судећи према најави др Јанеза Крањца, професора Правног факултета из Љубљане и једног од организатора скупа, да ће се следеће године сличан скуп одржати у Љубљани. Не треба посебно наглашавати колико је драгоцен идеја да се негује оваква комуникација међу романистима у окружењу, а под неком врстом вођства немачких романиста, којима се мора признати супериорност у овој области.